

Maruša Mugerli Lavrenčič

Med policami

*Pri enajstih so me učili recitirati Prešerna,
da sem lahko na slovesnosti
zasenčila Čehe, Rome in Ukrajince,
in v ušesa maloštevilnih poslušalcev
položila lepšo tujščino kot oni.*

Natalija Milovanović: *Veče nacionalnih
manjina*, iz zbirke *Samoumevno*

Pisanje tega besedila zaključujem obdana s knjižnimi policami. To ni pravzaprav nič nenavadnega. Vsak, ki piše, tudi rad in veliko bere – oziroma naj bi tako vsaj bilo. Le da sama pričujoče besedilo še zadnjič pred oddajo prebiram in popravljam na svojem delovnem mestu v knjižnici. In ravno knjižnica je tudi bila odločilni impulz za pisanje tega eseja. Knjižnica oziroma police, ki stojijo v njej, se iz leta v leto množijo in se vse bolj šibijo pod težo knjig.

Knjige so v knjižnicah razvrščene po določenem sistemu – pri nas običajno uporabljamo knjižnični klasifikacijski sistem, ki se imenuje Univerzalna decimalna klasifikacija (krajše UDK). V njem je celotno človeško vedenje razporejeno v deset glavnih skupin, ki so označene s številkami od 0 do 9. Klasifikacija je namenjena predvsem knjižničarjem, ki z njeno pomočjo knjižnično gradivo razporejamo po posameznih policah. Pri

postavljanju in pospravljanju gradiva na police si knjižničarji pomagamo s številkami na nalepkah na platnicah knjig – to so tiste nalepke, zaradi katerih se bralci včasih jezimo/jezijo, ker prekrivajo besedilo na hrbtu knjige. Bralci se z UDK običajno ne ukvarjajo, temveč se ravna po opisnih oznakah (npr. Zgodovina, Matematika, Filozofija, Romani, Poezija ...).

Čeprav gre pri UDK za univerzalni sistem, ima vsaka knjižnica pri postavitvi gradiva tudi določeno svobodo; razporeditev gradiva je na primer odvisna od vrste in velikosti knjižnice. V “moji” knjižnici je večina beletristike razdeljena na Slovensko leposlovje in Tuje leposlovje in znotraj teh dveh skupin na podkategorije. Bralci, ki knjižnico poznajo, vedo, v katerem delu oddelka in vsaj približno na kateri polici bodo našli posamezno (leposlovno) delo. Takšna razdelitev se zdi logična in tudi najenostavnejša. Ampak tudi pri najenostavnejših stvareh seveda ne gre brez zapletov.

Tako kot večine stvari se tudi knjig ne da vedno “popredalčkati”. Katalogizatorji – to so osebe, ki knjige in drugo knjižnično gradivo vnašajo v spletni katalog Cobiss – so marsikdaj v dilemi, pod katero zvrst in posledično na katero polico uvrstiti posamezno knjigo. Nekateri romani so tako kratki ali imajo tako posebno strukturo, da bi jih lahko prav tako označili kot kratko prozo. Spet drugi vsebujejo toliko (avto)biografskih elementov, da se pri razvrščanju pojavi dilema, ali jih uvrstiti med biografske romane, spomine ali morda celo biografije. Večino romanov uvrščamo med družbene romane, pri tistih, ki obravnavajo zgodovinsko tematiko, se včasih postavi vprašanje, ali ne bi sodili pod zgodovinske. Vse to je razlog za to, da lahko včasih določeno literarno delo v različnih knjižnicah najdemo na različnih oddelkih.

Bralci so včasih nezadovoljni, kadar na primer želijo, da jim pokažemo, kje imamo knjige Draga Jančarja, saj se jim zdi nelogična naša razlaga, da lahko le-te najdejo na različnih policah – pod “navadnimi” oziroma družbenimi romani, zgodovinskimi romani, kratko prozo in celo dramatiko. Čeprav so nekateri pisci tako plodni, da bi samo njihova dela lahko zapolnila skoraj celo omaro – med slovenskimi avtorji sta takšna na primer Ivan Sivec ali Marcel Štefančič –, to še ne pomeni, da takšno omaro tudi imajo. To, da so njihove knjige “razseljene” po različnih policah in celo oddelkih, ni nič neobičajnega. Avtorjem najbrž za to ni kaj dosti mar, saj ne pišejo z mislijo na to, na kateri polici in kje v knjižnici bodo svoj dom našle njihove knjige. Vprašanje pa je, ali to v resnici velja za vse avtorje.

*

Leta 2021 je nagrado novo mesto short, ki jo za najboljšo zbirko kratke proze razpisuje in podeljuje novomeška založba Goga, prejel Carlos Pascual za knjigo *Nezakonita melanholija*. Med nominiranci so bili še Marko Golja (*Prepozno, pozneje*), Anja Mugerli (*Čebelja družina*) in Agata Tomažič (*Nož v ustih*). Nagrado podeljujejo od leta 2017. Na uradni spletni strani festivala, v okviru katerega se nagrada podeljuje, je zapisano, da želijo s festivalom "opozoriti na pomembnost zbirk kratke proze, izpostaviti avtorice in avtorje, ki si zaslužijo zasesti novo mesto v zgodovini slovenske literature ... Pogoj za uvrstitev med nominirana dela pa je, da so bila dela najprej objavljena pri slovenskih založbah." Carlos Pascual je doma iz Mehike, študiral je v rojstnem mestu, v Ciudadu de México, in v Los Angelesu. Piše v angleškem in španskem jeziku – v španskem jeziku je napisal tudi besedila iz zbirke *Prikrita melanholija*, v slovenščino jih je prevedla Mojca Medvedšek. Ne zgodi se pogosto, da avtor, ki ne piše v slovenščini in torej ni "slovenski avtor", prejme slovensko literarno nagrado.

Ampak leto 2021 je bilo v tem pogledu očitno prelomno. V okviru Slovenskega knjižnega sejma je naj knjiga 2021 postala *Devica, kraljica, vdova, prasica* Erice Johnson Debeljak. Za naj knjigo glasujejo obiskovalci sejma, in sicer iz nabora knjig, ki jih po svojem izboru Zbornici založnikov in knjigotržcev posredujejo založbe. Ostale nominiranke in nominiranci lanskega leta so bili: Irena Cerar (*Pravljicne poti brez meja*), Irena Štaudohar (*Kaj hoče ženska?*), Tadej Golob (*Virus*), Peter Svetina (*Modri Portugalec*), Miha Šalehar (*Pustolovec zmote*), Goran Vojnović (*Đorđić se vrača*). V čem se delo nagrajene avtorice razlikuje od ostalih nominiranih? Pri njeni knjigi, tako kot že kratkoprozni zbirki Carlosa Pascuala, gre za prevod – besedilo je iz angleščine prevedel Andrej E. Skubic. Erica Johnson Debeljak, ki se je na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja iz ZDA preselila v Slovenijo, piše v angleščini, vendar zase pravi, da je slovenska pisateljica in integralni del slovenske kulture, s čimer se najverjetneje strinjajo tudi slovenski bralci.

O svoji identiteti in o avtorjih, ki živijo v Sloveniji in pišejo v tujem jeziku, je Erica Johnson Debeljak v preteklosti napisala že več – tudi polemičnih – besedil. V enem od njih, ki nosi pomenljiv naslov *Bi se zrušilo nebo, če bi kresnika dobila Maja Haderlap? Kdo sme biti slovenski pisatelj?* je slovensko družbo pozvala k premisleku o tem, kaj je slovenska identiteta, ter k odpiranju oken in vrat in požela takšne in drugačne odzive, predvsem pa molk. K odpiranju slovenske družbe že vrsto let pozivajo tudi nekatere druge – predvsem – avtorice, med njimi je gotovo najbolj aktivna Lidija Dimkovska, ki je leta 2020 prejela literarno nagrado velenjica – čaša nesmrtnosti, ki je, kot je pisalo v obrazložitvi, "z vrhunskima zbirkama *ph nevtralna za življenje in smrt*

in *Črno na belem* dokazala, da si zasluži naziv slovenska pesnica”. Dimkovska, ki je bila rojena in je odrasla v Makedoniji, pozneje študirala v Romuniji, zdaj pa že dolga leta živi v Sloveniji, je med drugim uredila antologijo sodobne manjšinske in priseljske književnosti *Iz jezika v jezik*, ki je pri Društvu slovenskih pisateljev izšla leta 2014, leta 2019 pa tudi zbornik *Biče bolje*, ki vsebuje besedila avtorjev, ki pišejo (tudi) v maternih jezikih z območja nekdanje Jugoslavije. Prizadevanje Erice Johnson Debeljak, Lidije Dimkovske, Stanislave Chrobákové Repar ... je bilo tudi razlog za spremembo statuta Društva slovenskih pisateljev – od leta 2010 lahko za članstvo v društvu namreč zaprosijo tudi avtorice in avtorji, ki ne pišejo v slovenščini. Vendar se zdi, da je bilo to eno redkih oken, ki se je odprlo.

Če se od oken in vrat vrnemo k policam, lahko ugotovimo, da imajo z vprašanjem, del katere književnosti – oziroma katerih književnosti – pravzaprav so, poleg samih avtorjev težave tudi knjižnični katalogizatorji, ki morajo njihove knjige postaviti na police. Če se za začetek omejimo na avtorje, ki živijo v Sloveniji in pišejo izključno v svojih maternih jezikih (in ne v slovenščini), lahko ugotovimo, da njihova dela običajno pristanejo na policah, namenjenih tujim avtorjem oziroma t. i. prevodni književnosti. To velja tako za že omenjeni Erico Johnson Debeljak in Lidijo Dimkovsko kot tudi za druge avtorje in avtorice. S pomočjo kataloga Cobiss lahko pravzaprav od kjer koli dostopamo do katalogov skoraj vseh slovenskih knjižnic in na ta način pokukamo na njihove police. Že hiter pregled pa nam pokaže, da obstaja vrsta avtorjev in avtoric oziroma literarnih del, pri katerih niti približno ni tako preprosto.

Stvari se denimo zapletejo pri Maji Haderlap. Prozni prvenec koroške avtorice, roman *Angel pozabe*, za katerega je avtorica prejela prestižno avstrijsko književno nagrado Ingeborg Bachmann, je v večini knjižnic uvrščen med prevedene (biografske) romane, medtem ko je njena zadnja zbirka poezije *Dolgo prehajanje*, ki je prav tako prevod (obe deli je prevedel Štefan Vevar), postavljena ponekod pod tujo, drugje pa pod slovensko poezijo (skupaj z njenimi zgodnejšimi pesniškimi zbirkami, ki pa jih je avtorica izvirno napisala v slovenščini). Zapleten primer je tudi Brina Svit oziroma Brina Švigelj Mérat, pisateljica, ki že štirideset let živi v Parizu. Prva dela je napisala v slovenščini, z njihovimi prevodi v francoščino je dosegla tudi francoske bralce, nato pa je začela pisati v francoščini. Odtlej svoje romane prevaja sama – po njenih besedah v resnici ne gre za prevode, saj “vsak roman napiše dvakrat”.

Eden največjih izzivov za knjižničarje katalogizatorje – in morda še večji za bralce, ki v knjižnicah iščejo njegove knjige – pa je zagotovo Josip Osti,

bosansko-slovenski oziroma slovensko-bosanski pesnik, pisatelj, esejist, kritik, antologist in prevajalec, ki se je leta 1990 iz Sarajeva preselil v Slovenijo, leta 1994 pa začel tudi pisati v slovenščini in tako postal "slovenski pesnik". Od leta 1997 je pisal izključno v slovenskem jeziku, za svoje delo pa je prejel tudi nekaj najpomembnejših slovenskih literarnih nagrad, med drugim Veronikino in Jenkovo, kot slovenski pesnik je gostoval tudi na številnih mednarodnih festivalih in srečanjih v tujini. Josip Osti je bil izjemno ploden pisec, njegova avtorska dela pa najdemo med pesniškimi zbirkami, romani, zbirkami kratke proze, esejistiko in morda še kje, poleg tega pa stojijo tako na policah s prevodno kot s slovensko literaturo.

Če sem se doslej omejila na sodobne pisce, to ne pomeni, da se "dilema glede nacionalnosti" pri starejših avtorjih in avtoricah ne pojavlja. Leta 2005 je izšla zbirka pesmi *Črepinje* in druge pesmi Lili Novy, ki vsebuje prevode pesničinih nemških pesmi, (tudi) v nemščini so pisali Alma Karlin, Luiza Pesjak, Julius Kugy, Josip Stritar, France Prešeren, Lev Detela ... Louis Adamič velja za najuspešnejšega in najodmevnejšega slovenskega izseljenskega pisatelja, in čeprav je od leta 1925 pisal izključno v angleščini, je danes vključen v večino temeljnih pregledov slovenske književnosti. Vendar ne gre pozabiti, da so mu v preteklosti kljub njegovim koreninam in kljub povezavi med njegovimi deli in njegovo nekdanjo domovino zaradi pisanja v tujem jeziku očitali, da ni slovenski pisatelj.

Zdi se, da so se vsi omenjeni pisci in piske, ki v svojih delih združujejo več jezikov in/ali več kultur, znašli v nekakšnem vmesnem prostoru; če spet uporabim podobo knjižničnih polic – njihova dela nekako sodijo hkrati na iste police, obenem pa nobena polica ni "tista prava". To s policami in oznakami UDK je seveda le nekakšna metafora – pri knjigah ne nazadnje šteje le to, da najdejo pot do bralca oziroma da bralci najdejo pot do njih, čeprav je to, kot smo videli, v nekaterih primerih nekoliko bolj zapleteno.

*

V okviru 37. slovenskega knjižnega sejma je bila podeljena tudi nagrada na najboljši prvenec. Prejela jo je Natalija Milovanović za pesniško zbirko *Samoumevno*. Avtorica se je rodila v Srbiji, odraščala v Bosni in Hercegovini, srednjo šolo in del študija opravila v Sloveniji, nato pa študirala v Avstriji. Objavlja v slovenskih in srbskih literarnih revijah, v svoji poeziji pa se ukvarja tudi z vprašanji tujosti, razseljenosti, drugačnosti. Zbirka je napisana v slovenščini, vendar je v njej čutiti prisotnost drugih jezikov in kultur, a zdi se, da so meje med njimi postale fluidne. V pesmi *Meja* na primer zapiše:

meja je koža
ljudje v vsaki pori
delajo taborišča
ona se nemoteno
pretaka skozi države
nekdo je prepotoval
celo evropo
in od vsakega dobil
enak nasvet
naj se pazi
vzhodnega soseda
na njihovi strani je
konec civilizacije

meja je koža
z brazgotinami
preteklih
in prihodnjih vojn
kot zaskrbljen starec
z vrezninami let
na zgubanem čelu
kot najstnica
ki z nohti praska
aknast obraz

meja je koža
nihče ji še ni prišel
do konca
vsake toliko let
se cela obnovi
ljudje jo skrbno
varujejo
da bi se obranili
pred ljudmi

Ena od avtoric, ki se ji to, v katerem jeziku ustvarja, ne zdi tako zelo pomembno, je Ana Lasić (dramatičarka, scenaristka, dramaturginja, predavateljica na AGRFT). Kot je povedala v nekem intervjuju, je selitev povzročila spremembo njenega jezika, in sicer je njegova vloga zanjo

postala veliko bolj relativna. Brina Svit pisanje v tujem oziroma drugem jeziku doživlja kot emancipacijo in preizkušanje. Za druge takšna fluidnost in preklapljanje nista samoumevna; njihova materinščina je kot nekakšen otoček v morju drugega jezika, na katerega se lahko zatečejo, kadar so same s svojimi mislimi in pišejo. Nekako tako kot Gertrude Stein, ki se je iz ZDA preselila v Pariz in priznala, da se je ob raziskovanju kompleksnosti angleškega jezika morala odmakniti od konteksta, kjer je angleščina dominirala. Poslušanje francoščine na ulicah ji je predstavljalo sprostitev in šele nato se je lahko znova približala angleščini, saj ji v njej ni bilo treba živeti. V delu *Ženske z levega brega* Share Benstock preberemo: "Ne vem, če bi se sicer lahko toliko ukvarjala z angleščino. In nihče ne more prebrati niti besede, ki jo napišem. Ne, rada živim s tolikimi ljudmi in sama z angleščino in s seboj." Za Lidijo Dimkovsko je materinščina, makedonščina, njena največja prijateljica v samoti, v kateri se je znašla po selitvi.

Zaradi oddaljenosti od okolja maternega jezika, vsakodnevne izpostavljenosti novemu jeziku ter dejstva, da je jezik živ organizem, ki se nenehno spreminja, pa se lahko zgodi, da se začnejo vezi z maternim jezikom rahljati. Ukvarjanje z jezikom – pisanjem in prevajanjem – lahko ta proces sicer nekoliko ustavi in morda se nekateri avtorji in avtorice, potem ko se znajdejo v drugačnem kulturnem okolju, začnejo (intenzivneje) ukvarjati z jezikom, s pisanjem literature in njenim prevajanjem. Erica Johnson Debeljak se pred prihodom v Slovenijo denimo nikoli ni ukvarjala s pisanjem. Tu se torej na neki način srečujemo s protislovjem – po eni strani je izseljeniška izkušnja avtorice spodbudila, da so se začele bolj ukvarjati z (maternim) jezikom, po drugi pa je v njihovih izpovedih moč začutiti bojazen, da se bodo v novem okolju od svoje materinščine preveč oddaljile. Erica Johnson Debeljak v knjigi *Tujka v hiši domačinov* pravi takole: "Ko si po gargantuovsko prizadevaš, da bi prodril pod to površino, premostil prepad med notranjim in zunanjim, se morda bolj približaš tuji kulturi, neobhodno pa se tudi oddaljuješ od svoje; to je odtujitev, značilna za dvojezične in večjezične ljudi. Ko izpluješ iz pristanišča svojega jezika, se znajdeš na morju prevedenih fraz, čustev, miselnih stanj. Morda boš moral brskati po različnih slovarjih duše, da boš našel prave besede, s katerimi boš opisal ozračje, poimenoval razpoloženje. Navsezadnje se boš mogoče znašel razdeljen med dva jezika in kulturi, ne popolnoma zvest ne eni ne drugi, ne čisto doma ne v eni ne drugi." Ludwig Hartinger, avtor, prevajalec, urednik in založnik, ki z Erico Johnson Debeljak deli navdušenje nad poezijo Srečka Kosovela, se je s pisanjem poezije spoprijel šele v slovenščini, katere se je naučil prav ob prevajanju poezije, slovenščina pa je poleg maternega jezika postala "njegova druga jezikovna srčna kamra".

Stanislava Chrobáková Repar v knjigi *Slovenka na kvadrat* raziskuje podobnosti in razlike med slovaščino, ki je njena materinščina, in slovenščino, ki je postala njen "drugi dom": "... skupaj odkrivamo besede, ki pri njih-pri nas že izginjajo, medtem ko se pri nas-pri njih uporabljajo čisto aktualne. Sukňa (krilo), izba (soba), skriňa (omara) – nuditi (v slovaščini pomeni dolgočasiti), dom (pomeni hiša), láskat' (pomeni ljubkovati se) ... V tem je poezija, v zamenjavah, pomenskih premikih, v podobnostih, ki jih odkrivamo v jeziku ..."

O jeziku in identiteti v svoji poeziji razmišlja tudi Ana Ristović, ki v pesmi z naslovom *Jezik, moj jež* iz zbirke *Življenje na razglednici* pravi takole:

Ljubljanski taksisti stavijo,
da sem iz Ukrajine.

Na moj 'Dober dan '
mi zaželiyo dobro noč –
moja slovenščina diši po jugu ali vzhodu,
po zanesljivem užitku.

Beograjski mislijo,
da prihajam iz užiških krajev:
besede zategujem, trdijo,
kot Morava pred sušo.

In tisti okrog avtobusne postaje,
kamor prispem utrujena od poti,
pravijo, da moj Č ni mehek kot njihov,
gotovo sem Slovenka –
in pod povišanim pritiskom
taksimeter tiktaka vse hitreje.

In sprašujejo se, pod katero firmo
nosim tanko telo, razbeljeno glavo,
čigav je mali kovček na kolenih in pod njim
čigavo kratko krilo,
kurnik z vedrim namenom.

Čigav je trdi DŽ na sandalih,
pripet namesto zaponke,

in čigava sta dva glasna A iz imena
okrog mojih rok in vratu, namesto zanke.

In sprašujejo se, a ne vedo:
moj jezik je hitrejši od mene,
jež maratonec na 500 kilometrov,
ki mu bodice rastejo navznoter.

Kot zarotnika se srečujeva
v brezcarinski coni, na pol poti:
najini so nemi gozdovi, gluhi čas,
ko ga lahko grejem v dlaneh.

Obsojena drug na drugega,
slovnične revolucije preživljava molče:
jaz radost ponovno najdene dvojine,
on strah pred črnim imperfektom.

Vprašanje identitete je zelo zapleteno, ne nazadnje tudi iz čisto 'praktičnih' razlogov, kar na svoji koži občuti tudi protagonistka iz romana Lidije Dimkovske *Skrita kamera*, Makedonka, ki se po selitvi v Slovenijo in poroki s Slovencem sooča s številnimi birokratskimi in drugimi težavami: "Do zdaj je vizo lahko dobila samo z dobro podkrepljeno dokumentacijo in tako spoznala Francijo, Slovenijo, ZDA, Nizozemsko, Tajvan, Švedsko, Češko, Litvo, Romunijo. Kot povabljenka pesniškega festivala v Sloveniji je dobila vizo za en mesec in sva si z A.-jem Ljubljano lahko ogledali po dolgem in počez, kot nevesti na svoji poroki pa ji je ista država izdala vizo le za dva tedna." O boju s slovensko birokracijo, obrazci, kategorijami, prošnjami za pridobitev državljanstva, za pridobitev statusa samozaposlenega v kulturi, prošnjami za pridobitev pravice do plačila prispevkov pa do formularjev za štipendije ... lahko beremo tako v intervjujih z (nekaterimi) omenjenimi avtoricami kot tudi v njihovih – tudi nagrajenih – literarnih delih. Velikokrat so poudarile krivičnost položaja, v katerem so se znašle, ker v (nekaterih) slovenskih literarnih revijah ne morejo objavljati v rubrikah, namenjenih slovenskim avtorjem, prav tako ne morejo kandidirati za slovenske literarne nagrade (tu je v zadnjem letu očitno prišlo do prvih premikov).

Brina Svit se upira prisvajanju avtorjev s strani držav in se nima za izseljeniško, temveč za transnacionalno avtorico, Erica Johnson Debeljak

se označuje kot "*writer in translation*", Chrobáková Repar je samo sebe označila za "dvodomno avtorico". Prepričana je, da je identiteta pravzaprav nekaj, kar ni določeno od zunaj, temveč od znotraj.

S pisanjem eseja zaključujem v času, ki je zaznamovan z novo vojno, ki je s seboj prinesla tudi izključevanje, obujanje vprašanja nacionalne/etnične identitete in bo morda na novo začrtala nekatere meje. Ravno zato bi bilo zdaj morda še toliko bolj nujno prisluhniti tistim, ki imajo izkušnjo dvodomnosti, transnacionalnosti, dvojezičnosti, večkulturnosti, in prebirati njihove knjige ne glede na to, na kateri polici so našle svoj dom ... Čeprav bi bilo seveda še kako zanimivo pokukati tudi prek meja naše države in preveriti, kako je s knjigami in policami v tujih knjižnicah – kje na primer tam stojijo dela Samuela Becketta, Vladimirja Nabokova, Milana Kundere, Elif Shafak ..., ki so tudi (bili) dvojezični oziroma so živeli v dveh ali več kulturah.